

IVAN BROŽ

Promarněné vítězství

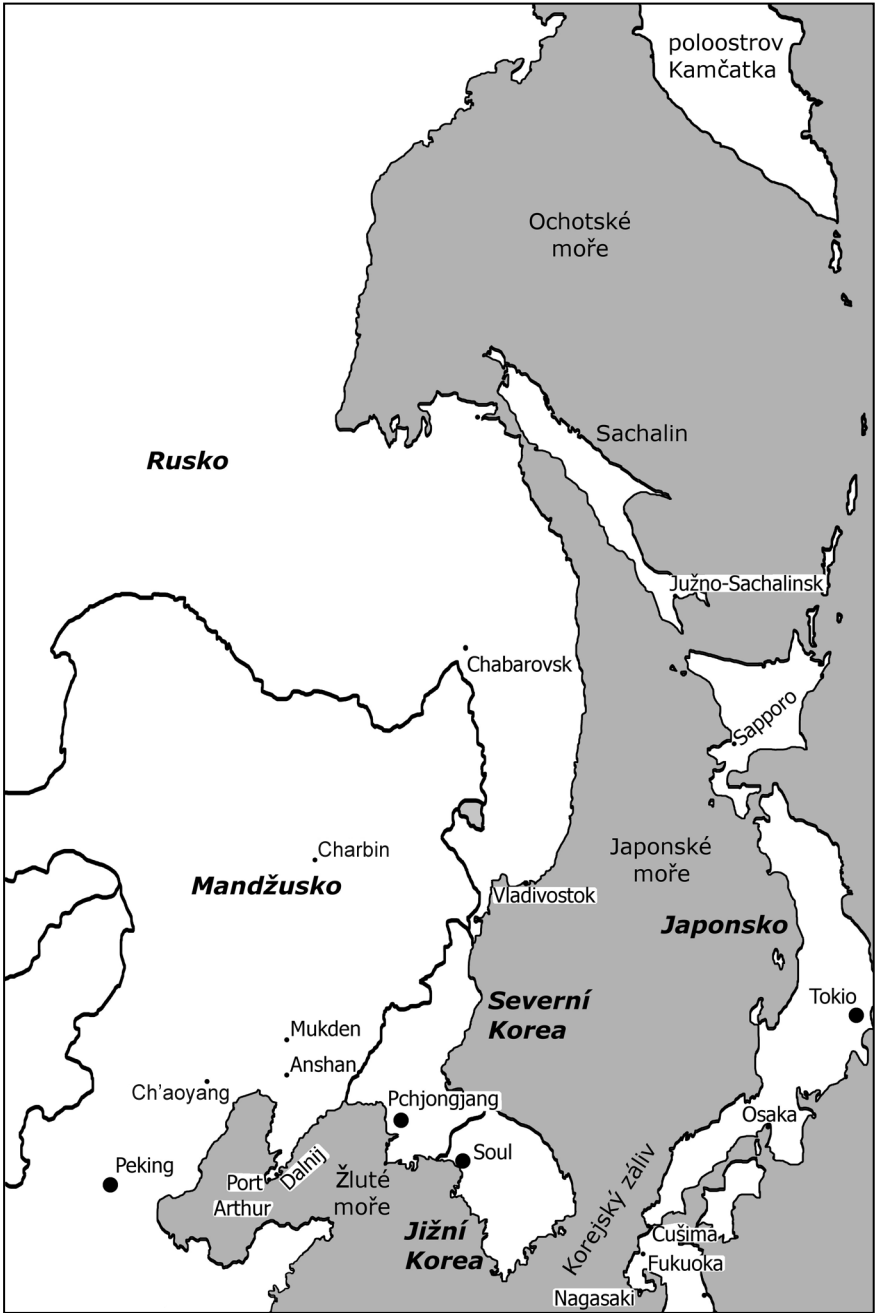

RUSKO-JAPONSKÁ VÁLKA
1904–1905

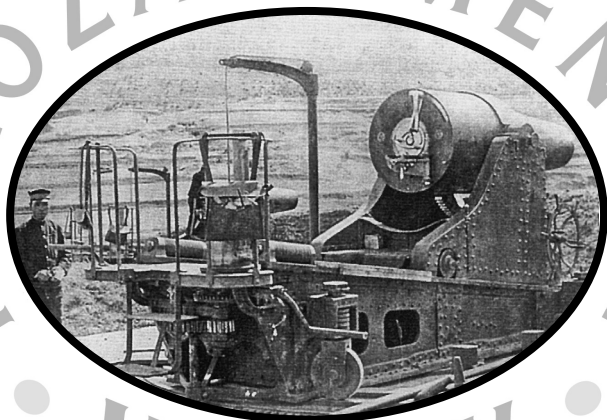

EPOCHA

POLOZAPOMENUTÉ
EDICE
**Polozapomenuté
války**
VÁLKY

POLOZAPOMENŮTĚ
VÁLKY.

IVAN BROŽ

Promarněné vítězství

RUSKO-JAPONSKÁ VÁLKA
1904-1905

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

MĚSTO
LETOHRAD
MĚSTO LITERATURY FAKTU

Copyright © Ivan Brož, 2008

Cover © Karel Kárász, 2008

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2008

ISBN 978-80-87027-46-2

OBSAH

I. Předehra.....	9
II. Port Arthur.....	51
III. Mukden.....	95
IV. Cušima.....	143
V. Portsmouth.....	189
VI. Další osudy protagonistů.....	227
Chronologie.....	239
Literatura.....	241

I. Předehra

Rusko-japonská válka se do dějin zapsala jako válečný konflikt na Dálném východě mezi carským Ruskem a císařským Japonskem, který probíhal od 8. února 1904 do 28. května 1905. Definitivní tečku za ním udělalo diplomatické ukončení dne 5. září téhož roku. Válka, ve které na obou stranách padlo asi 130 000 mužů, potvrdila dominantní pozici Japonska na Dálném východě.

Událostem z období let této války o hegemonii na Dálném východě ovšem předcházela dlouhý politický, hospodářský a diplomatický zápas, který mezi sebou sváděly velmoci. Konkrétně Velká Británie, Francie, Německo, Rusko, Japonsko i Spojené státy americké. Jako první z nich se o mocenské pozice v tomto regionu hlásili Britové. Smlouvou z roku 1842 – po tak zvané opiové válce – si na čínském císařství doslova vynutili takový druh smlouvy, který jim zajišťoval volné používání přístavních zařízení v Kantonu, Šanghaji a v některých dalších městech. O třináct let později Britové ovládli také obchod na řece Jang-c'ťiang, tedy i ve vnitrozemí. Pozadu nezůstávali ani Francouzi. Kromě práva užívání několika přístavů si rovněž vyhradili privilegium stavět na čínském území železnice.

Čína tehdy byla ve svém politickém a hospodářském vývoji pod vlivem nepříznivé skutečnosti, že po smrti císaře Sien Fenga v roce 1861 se k moci dostala klika císařovny Cch'-si, která usilovala o udržení již přežilých feudálních poměrů v zemi. Usnadňoval jí to i pomalý nástup průmyslu. Vždyť teprve v roce 1877 byl otevřen první důl, o pět let později postavena první železnice a vůbec první železárna se objevila až v roce 1889. A dále nutno vidět, že produkce založená na řemeslné ruční práci nemohla konkurovat zahraniční strojové výrobě, což Číňanům ještě více znesnadňovala absence jakékoli celní ochrany. Mocnosti pochopitelně spatřovaly v Číně zajímavé možnosti a jejich tlak se projevoval jednak na vlastním čínském území, a rovněž na územích, která byla vůči této kdysi silné „Říši středu“ v tradičním vztahu vazalů, ať to bylo v Koreji, nebo i ve Vietnamu a Barmě.

Postavení Číny také drásaly rozepře a vzájemné soupeření jednotlivých klanů kolem Cch'-si stejně jako plýtvání národním majetkem na luxus a vůbec parazitní způsob života horních společenských vrstev. Když se k tomu ještě připočte obrovská korupce, tak není divu, že modernizace země pokulhávala, anebo se vůbec nemohla rozvíjet. Slabé

byly i ozbrojené síly. Stačí uvést, že v zahraničí se kupovaly válečné lodě a zbraně pro pozemní vojsko, ale námořnictvo i armáda jako celek nebyly schopny účinně zajistit obranu země a jejích zájmů.

Ale na druhé straně se v nejrůznějších vrstvách čínské společnosti začaly projevovat známky odporu proti zaostalosti i vůči egoistické politice mocností, které těžily ze strategického postavení Číny a levné pracovní síly a drancovaly její přírodní bohatství. Projevy nespokojenosti narůstaly zejména mezi inteligencí a vznikající národní buržoazií na hospodářsky nejvyspělejším jihu. Jejich představitelé v čele s vědcem Kchang Jou-wejem stále důrazněji požadovali zavádění reform, které měly pomáhat k odstraňování zanedbaného stavu života celé společnosti.

ZÁJMY RUSKÉ ŘÍŠE

Velkou snahu o získání vlivu v této části světa ovšem vyvíjely i další mocnosti. Platí to zejména o Rusku. Tato země pokračovala v tradici expanzivního úsilí cara Petra Velikého, jenž se snažil učinit ze svého převážně asijského státu evropskou říši a jak známo z dějin, sám v tomto směru pracoval s největší energií uvnitř i navenek. Jeho hlavním přáním, které

Ruský car Mikuláš II.

si následující generace s nemalým nasazením předávaly jako štafetový kolík, byla přeměna Ruska v námořní mocnost. Jako žádný jiný ruský panovník – před ním, ani potom – se totiž na vlastní oči mohl přesvědčit a svými rukama prací v západoevropských přístavech „ohmatat“, jakou převahu a bohatství může moře přinášet Anglii, Holandsku a Španělsku. Tuto myšlenku se mu částečně dařilo uskutečňovat ještě za svého života válkami proti Švédsku, Turecku a Persii. Na severu si zničením válečné moci pověstného dobrodruha, švédského krále Karla XII., zajistil volný přístup k Baltickému moři, kde položil základy k sídelnímu městu Petrohradu. Na jihovýchodě si na Peršanech vynutil důležitý přístup k obchodním městům u břehů Kaspického moře. I když sám nebyl ve vztahu k Turecku příliš úspěšný, jeho následovníci měli více válečného štěstí, když jim neustálé ohrožování hranic ze strany Turků a Tatarů stejně jako zápletky na západních hranicích s Polskem poskytovaly řadu vítaných příležitostí k rozšiřování svého území.

Dílo cara Patra Velikého neslo své ovoce. Vždyť na počátku 19. století jeho země již náležela k nejmocnějším evropským státům. V jeho hranicích se nacházelo celé Finsko, téměř dvě třetiny bývalého Polského království, Besarábie, Krym a celá severní Asie, tedy Sibiř. Tento nesmírný prostor byl pak dále ještě rozšířen o velké oblasti ve vnitřní Asii, na severu o Poamuří a Sachalin.

Po smrti Petra Velikého v roce 1725 měla jeho říše asi 13 milionů obyvatel, což znamenalo přibližně jednu desetinu nebo osminu obyvatel Evropy. Ale v roce 1815 to již bylo 45 milionů obyvatel – a to již byla jedna pětina populace celého evropského kontinentu. Asi 15 milionů z počtu ruských obyvatel připadalo na země, které byly dobyté po jeho smrti. A konečně v předvečer rusko-japonské války, tedy na pomezí 19. a 20. století bylo sčítáním lidu zjištěno, že v ruské říši žije 129 milionů osob, z nichž téměř polovina náleží dobytým zemím. Jestliže tehdy žilo v Evropě 383 milionů lidí, pak Rusové tvořili takřka celou jednu třetinu.

Když v Petrohradě po dvou stoletích těžkých bojů s Turky o vliv na Černém moři, v Dardanelách a na Balkáně pochopili, že v Evropě se toho již mnoho udělat nedá, zaměřili pozornost na východ. Rusko, jako soused s čínskou říší na jižních hranicích Sibiře, se rozhodlo začít využívat výhody této své zeměpisné polohy. Stále očividnější zájem evropských

mocností Velké Británie, Francie a Německa o regiony Dálného východu a stejně tak politický a průmyslový vzestup Japonska, které od samého počátku pokládalo čínské pobřeží za přirozenou sféru svého komerčního odbytu i vojenskopolitické expanze, to vše pro Rusy představovalo vážné varování, že je nejvyšší čas, aby si také zde začalo připravovat půdu k uplatnění svých zájmů.

V představách plánovačů ruské budoucnosti se již promítaly nesporně realistické obrazy dokazující význam východního čínského pobřeží. Měli před očima budoucí výjevy, jak ve Žlutém moři křižují nespočetná obchodní plavidla ze všech světadílů a jak zde vznikají mocná průmyslová a obchodní města, velké výrobní provozy, doly a železnice. A teď tuto skutečnost poměřovali významem Sibíře. Co jim z toho vycházelo? Určitě tolik, že Sibiř, byť obrovské území, mnohem větší než dvě Evropy se všemi ostrovy, ale jen se 7 miliony obyvatel, je jistě požehnaná přírodou v kovech a vůbec v nerostech všeho druhu, které však kvůli špatné dopravě, tak jako kvůli špatným podmínkám pro zemědělství, nelze plně využít. Ale nachází se mezi dvěma civilizovanými, hustě zalidněnými světy a mohla by se tudíž stát nejkratší spojovací cestou po souši mezi nimi. A to by znamenalo, jak logicky uvažovali zmínění stratégové v Petrohradě, že by se na Sibiři mohl rozvíjet průmysl i zemědělství a že by se její pustiny alespoň v mírnějším pásmu zalidnily. Velká část světové dopravy severoasijských regionů by tudíž přešla na ruské komunikační linie a podléhala ruským clům. A když se k tomu ještě přidala lákavá představa o posunutí hranic Sibíře až do přístavů v čínských mořích, jimiž prochází obchod řady států, s možností vztyčit tam ruskou vlajku a podmanit si část světového obchodu s Čínou, srdce ruských podnikatelů se jistě silně rozbušila.

Tyto touhy a předtuchy se začaly realizovat zejména v podobě velké- ho podniku strategické a hospodářské dimenze, jakou byla Transsibiřská dráha, s jejíž výstavbou se začalo v roce 1891. Svoji délkou 6500 kilometrů dokonce předčila i pacifickou dráhu z New Yorku do San Franciska, která měří 5357 kilometrů. A přitom značně dlouhý úsek této magistraly probíhá čínským Mandžuskem. Její výhody jsou nesporné. Doprava z Petrohradu do Vladivostoku se oproti šesti až osmi týdnům námořní cesty zkrátila na dva týdny. Vojenské kontingenty, které musely dříve absolvovat několikaměsíční cestu, než se dostaly z evropské části Ruska na východní pobřeží, se tam pak dostaly za dva nebo tři týdny, čímž se

podstatnou měrou zvýšila mobilizační pohotovost ruských ozbrojených sil v této odlehle části země.

Také hospodářský význam magistrály vedoucí přes celou Sibiř byl mimo jakoukoli pochybnost. Náklady spojené s její výstavbou ve výši 500 milionů rublů se rychle vracely. Stačí dodat, že již rok po jejím zahájení, tedy v roce 1903, dosáhl ruský export do Číny objem 22 milionů rublů, zatímco roku 1902 to bylo jen 9 milionů rublů. Na její stavbě se podílely investice francouzského kapitálu a byla rovněž výhodným odbytištěm pro ruský těžký průmysl, který dodával kolejnice a jiný nezbytný materiál pro tisíce kilometrů železniční trati, mosty a další zařízení. O její služby byl po jejím otevření takový zájem, že někdy byly odmítány až dvě třetiny žádostí o přepravu zboží a materiálu. Ale důležité je, že podél kolejí skutečně začaly jako houby po dešti vyrůstat železářské, dřevařské, sklářské a další průmyslové podniky a rovněž obchodní firmy s potravinami a kůžemi. Když se k tomu pak ještě připočítá i souhlas čínské vlády se stavbou Východočínské dráhy, tedy pokračování sibiřské dráhy přímo do Vladivostoku napříč mandžuským územím, namísto původně plánované severní objížďky podél Amuru a Ussuri a navíc i s odbočkou z Charbinu do Port Arthuru (Jihomandžuské dráhy), mohli si v Petrohradě mnout dlaně. Také je třeba poznamenat, že když skončilo kladení kolejí napříč Mandžuskem, ruští dělníci a strážníci tam zůstali.

Dlužno připomenout, že pro výstavbu Východočínské dráhy byla založena Rusko-čínská banka a Společnost Východočínské dráhy. Zakladatelem obou těchto podniků byl Sergej Witte, ministr financí carské vlády. Rodinné kořeny toho velmi schopného administrátora a bankéře v jedné osobě sahají k vlivnému rodu nizozemských finančníků, obchodníků a politiků, kteří v 17. století ovlivňovali vývoj událostí nejen ve své zemi, nýbrž i v dalších částech Evropy. Působili zřejmě i v Čechách, jak to naznačuje například dramatický příběh kořistníků kolem Valdštejna, jehož protagonistou byl Jan de Witte. Jak známo, jeho podnikání skončilo bankrotem a on spáchal v roce 1629 sebevraždu.

Faktickými subjekty v pozadí ruské scény ovšem byly podniky francouzského a ruského kapitálu za finanční účasti ruské státní pokladny. A právě v osobě svého ministra financí si Petrohrad zajistil řídicí páku tohoto podnikání. Fungovalo to tak, že tři osminy akciového kapitálu Rusko-čínské banky náležely Petrohradské mezinárodní bance, kterou

řídil bankéř Rotštejn, jenž byl zase v těsném spojení s Wittem. Ostatních pět osmin kapitálu vlastnila francouzská bankovní skupina, která byla pod kontrolou pařížských finančníků Netzlina a Gottingera. Také není bez zajímavosti, že ve správní radě Rusko-čínské banky zasedalo pět carských hodnostářů, které jmenoval opět Witte. Předsedou byl kníže Uchtomskij (Witteův člověk) a dalšími členy mimo jiné byli Rotštejn a tři francouzští bankéři, Netzlin, Gottinger a Chabrier. Carské vláda přitom měla v držení všechny obligace Společnosti Východočínské dráhy, jejíž akcie zase patřily Rusko-čínské bance. Šlo sice o jistý propletenec, ale naprosto zjevné bylo, že jak zmiňovaní bankéři, tak zejména Witte fakticky ovládali celé sdružení ruských podniků na Dálném východě.

Ale v případě Jihomandžuské dráhy již Witte nehrál takovou roli, jako v předchozích aktivitách. Výstavba trasy odbočující z původní Východočínské dráhy a stáčející se z Charbinu na jih směrem na Mukden a Port Arthur se týkala spíše zájmů těch kruhů v petrohradském vedení, kterým šlo více o vojenskostrategické a politické zájmy než o komerční užitek. Nikoli všichni v tehdejší ruském vedení byli nadšeni z průniku do Mandžuska. Nejen že se obávali reakce Japonska a dalších mocností, ale jejich zájmy se kryly spíše s „klasickým“ podnikáním v evropské části Ruska, neboť sami byli – včetně ministra války generála Alexeje Nikolajeviče Kuropatkina a ministra zahraničí hraběte Vladimíra N. Lamsdorfa – představiteli zejména statkářů a majitelů pozemků, kteří se nijak neztotožňovali s aktivitami Rusko-čínské banky a Společnosti Východočínské dráhy. Na druhé straně se ovšem ukázalo, že i když Witte a jeho skupina v Rusko-čínské bance nebyli přímými iniciátory postupu tímto směrem, přesto jim nakonec tato akce objektivně posloužila k rozšíření sféry jejich vlivu.

Ale ani to, co bylo až dosud vyřčeno o zájmech Petrohradu o Dálný východ, necharakterizovalo to hlavní, co Rusy motivovalo k dobývání Východu. Odjakživa jim v tomto procesu expanze šlo především o námořní základnu, přesněji řečeno o trvalou přítomnost v nějakém dálnévýchodním přístavu, který nezamrzá a může být celý rok v provozu. Vladivostok to být nemohl, protože byl obvykle na čtvrt roku pokryt ledovým příkrovem. Za strategicky klíčový bod považovali Cušimské souostroví v Korejském průlivu patřící pod japonský vliv, které vedle ložisek rud olova a zinku s možností bohatého rybolovu skýtalo zejména

možnost kontroly vstupu z Východočínského do Japonského moře, a tím pádem i k Vladivostoku z jihu. I to byl důvod, proč jej v roce 1861 jejich námořní pěchota obsadila. Rusové se pak odtud sice museli pod nátlakem Londýna stáhnout, ale japonskou nedůvěru ke své zemi se jim rozptýlit již nepodařilo.

ZÁJMY JAPONSKÉHO CÍSAŘSTVÍ

Pokud jde o Spojené státy, na které se již žádné území v Číně nedostalo, tak jejich administrativě nezbyvalo, než se snažit vyšachovat druhé konkurenty prosazováním politiky „otevřených dveří“. Tak byla ve Washingtonu označována zásada svobodného obchodu všech států s Čínou na rovnoprávném základě. V praxi to znamenalo také vytváření „koncesí“, čili cizineckých čtvrtí v čínských velkoměstech, které se stávaly vlastně výsostným územím velmocí.

V 70. letech devatenáctého století se o slovo v boji o Čínu začalo dravě hlásit Japonsko. Jelikož se v jižních oblastech čínského území nemohly jeho zájmy kvůli francouzské a britské přítomnosti nijak uplatnit, bylo

Japonský císař Mucuhito

v Tokiu rozhodnuto soustředit se na Koreu, která tehdy patřila k čínskému císařství. Expanze Japonska se ovšem již mohla opírat o jeho celkový hospodářský potenciál, který byl vybudován v mimořádně krátké době.

Co vůbec možno říci o Japonsku v době, o které je řeč? Předně je třeba zdůraznit, že v „zemi vycházejícího slunce“ rostla dynamickým tempem jak průmyslová výroba, tak i počet obyvatel. Za pětadvacet let, která předcházela vypuknutí rusko-japonské války, se populace v této zemi zvýšila z 34 milionů na 46 milionů osob. Za stejné období vzrostl objem zahraničního obchodu, a to dokonce dvanáctkrát – z padesáti na šest set milionů jenů. O úrovni japonského vývozu jistě nejlépe svědčí zejména takový nezanedbatelný statistický údaj, že hotové výrobky se na něm podílely asi z osmdesáti procent.

„Japonci nejdříve neměli žádné nároky na území jiných států,“ píše americký historik Richard Connaughton ve své knize *Rising Sun and Tumbling Bear* z roku 1988 a pokračuje: „Když nepočítáme vpád do Koreje v 16. století, pak vedli po dlouhá léta zvláštní formu takzvané skvělé izolace. I když na počátku 20. století nebyl tento stav již natolik patrný, jejich národní povaha zůstala stejná a projevovala se vřelým patriotismem, který v případě impulsu mohl vyrůst do velkého vzepětí... Zvlášť významného pokroku bylo dosaženo ve výstavbě moderních ozbrojených sil, pozemních vojsk i válečného námořnictva. Japonci se shlédli v pruském vojenském mechanismu, který jim připadal bližší než cokoli jiného v této oblasti. Když Prusové v roce 1871 porazili Francouze, došlo ke zcela logickému kroku, jelikož do narůstající japonské armády byli do rolí instruktorů namísto Francouzů zařazováni Prusové. K usnadnění dalšího růstu branné moci byl v Japonsku rovněž přijat nový zákon o odvodech. Velké oblibě se mezi Japonci těšilo císařské námořnictvo a také Horatio Nelson, který byl studován. Jeho filozofie vycházející z teze, že je zapotřebí mít natolik silné námořnictvo, aby bylo schopno udeřit na nepřítele v jeho vlastních přístavech, se setkávala u Japonců s velkým porozuměním. Byli připraveni ji používat.“

Podle shora uvedeného zákona byla v Japonsku zavedena všeobecná branná povinnost. Mladí muži od dvaceti let museli nastoupit k tříleté službě u pozemních sil anebo ke čtyřem rokům služby u námořnictva, nebo na 4 roky a 4 měsíce v záloze nebo 3 roky u námořnictva a 5 let v teritoriální armádě. Kromě toho každý schopný branec, pokud nebyl

přidělen k aktivní armádě, záloze, teritoriální armádě ani k záloze nováčků, náležel od svých 17 do 40 let k národní armádě.

Japonské expanzivní úsilí pak vyústilo v roce 1894 ve válku s Čínou. Tokijští představitelé „pošilhávali“ především po ekonomických možnostech, které spatřovali v Koreji i v Číně, zejména pokud šlo o půdu, které se v Japonsku nedostávalo. Vítězné Japonsko si nadiktovalo takové územní požadavky, jako přivtělení ostrova Tchajwanu, Peskadorských ostrovů a Liaotungského poloostrova s pevností Port Arthurem, které vyvolaly rozruch v Petrohradě. Ruští diplomaté po rychlé dohodě s kolegy z Paříže a Berlína vypracovali v dubnu 1895 společnou nótu těchto tří mocností, ve které bylo Tokio vyzváno vzdát se Liaotungského poloostrova. Tedy onoho území v severní Číně mezi zálivy Liaotungským a Západokorejským, které je dlouhé 230 kilometrů a široké 80 až 130 kilometrů. Jedná se o poměrně hustě zalidněný poloostrov, kde se daří zemědělství a jsou zde rovněž některé zdroje stavebních surovin (kaolin).

A tak se i stalo a Japonci odtud odešli.

Zdálo se, že v této době mají Rusové navrch. A také se zdálo, že Japonsko je na kolenou. Rusko se sblížilo s Čínou. V roce 1896 byla mezi oběma zeměmi uzavřena obranná smlouva, která fakticky směřovala proti japonským zájmům na asijské pevnině. A konečně v prosinci 1897 vpluly do vod u Port Arthuru ruské válečné lodě a na jaře následujícího roku byla tamní pevnost obsazena ruskými pěchotními útvary z pevniny. Pak již jen stačilo, aby ruští a čínští diplomaté usedli ke společnému stolu a podepsali dokument, který stanovil, že Liaotungský poloostrov s pevností a okolními ostrůvky se poskytuje Rusku do pronájmu na 25 let. Pro ruské loďstvo to byl nepochybně historicky významný akt. Port Arthur se stal jeho hlavní tichomořskou základnou s nezamrzajícím přístavem.

Ruská vojenská přítomnost se v tomto strategicky citlivém místě samozřejmě setkala s nelibostí ostatních mocností. Pouze v Berlíně se tvářili jako přátelé Petrohradu, ale to bylo zase jen kvůli tomu, že vilémovské Německo bylo silně protibritské. Němečtí propagandisté se stále více oháněli tezemi o nespravedlivě rozděleném světě a o tom, že i Německo má svůj patřičný geostrategický rozměr v mezinárodním obchodě a právo vlivu na světový vývoj.

„Učiním, co bude v mé moci, abych udržel klid v Evropě a ochránil tyl Ruska tak, aby nikdo nemohl mařit Tvé operace na Dálném východě,“

píše roku 1895 ve vlastnoručně napsaném dopise ruskému caru Mikuláši II. jeho německý příbuzný, císař Vilém II., a dodává: „Neboť je nesporné, že pro Rusko je velkým úkolem budoucnosti, aby civilizovalo asijskou pevninu a chránilo Evropu před nebezpečím vpádu žluté rasy. V těchto věcech Ti budu vždy podle svých sil pomáhat.“

Ačkoli mocnosti postupovaly až dosud na Dálném východě naprosto odlišně v duchu linie naplňování svých vlastních zájmů, přesto nastal okamžik, kdy se sjednotily. Došlo k tomu v roce 1900. V Číně totiž již asi dva roky probíhalo živelné hnutí namířené proti přítomnosti cizích subjektů a zčásti i proti vlastní vládě, které právě ve zmíněném roce 1900 nabralo charakter lidového povstání. Vstoupilo do dějin jako „boxerské povstání“. Toto pojmenování dostalo podle toho, že bylo vedeno náboženskou mystickou společností I-che-čchüan, což v překladu znamenalo „Pěst spravedlnosti a míru“.

Při nepokojích v Pekingu byl zavražděn německý velvyslanec a ještě jeden diplomatický pracovník, což se stalo záminkou k vojenské intervenci. Mocnosti, včetně Ruska, vyslaly k potlačení povstání velký kontingent složený v síle asi sedmdesáti tisíc vojáků, který dobyl Peking. Čína byla donucena podepsat Závěrečný protokol (7. září 1901), v němž se zavázala zaplatit vysokou válečnou náhradu a rozšířit privilegia cizinců na svém území. Avšak ruská zahraniční politika si celý tento dramatický souběh událostí vysvětlila po svém, neboť ruské vojsko začalo systematicky obsazovat Mandžusko.

Tento obrovský region se rozkládá od Mongolska na západě k severní Koreji na jihovýchodě, a od původních hranic staré Číny na jihu až po Sibiř na severu, s tím, že vnitřní Mandžusko mělo přístup ke Žlutému moři, zatímco vnější Mandžusko se dotýkalo na severu a severovýchodě Japonského moře a Ochotského moře. Jde tudíž o historicko-zeměpisnou oblast na severovýchodě, která je asi od 3. století př. n. l. pod čínským vlivem. Na počátku nového letopočtu bylo Mandžusko osídleno kmeny Moche, což byli předkové dnešních Mandžů, které na začátku 8. století založily stát Po-chaj. Důležitý mezník představuje 13. století, kdy se Mandžusko dostává pod vládu dynastie Jüan, která zde vládne až do roku 1368. Ale vlastní mandžuská národnost se formovala až od 15. do 17. století, přičemž roku 1636 byl vyhlášen mandžuský stát s hlavním městem Šenjang (Mukden). A v červnu 1644 Mandžuoové dokonce

obsadili Peking, který se stal hlavním městem státu pod vládou mandžuské dynastie Čching až do roku 1912. Za povstání I-che-tchuanů (tedy boxerů) v letech 1898–1901 bylo Mandžusko obsazeno Ruskem.

S carskou politikou vůči Mandžusku se ovšem nehodlala smířit ani Anglie, ani Japonsko a totéž lze říci i o Spojených státech. Velmi energicky vystupovalo zejména Tokio, které začalo naléhat na Londýn, aby obě země společně uzavřely pakt, který by byl ve svých důsledcích protiruský. Jelikož oblast Dálného východu nebyla pro Brity zájmovou sférou nejvyšší priority, přicházely z Londýna do Tokia jen vyhybavé a nic neříkající odpovědi, jaké umí sestavit jen chytrí a opatrní diplomaté. Takovými ostatně Angličané byli odjakživa. Proto se Japonci rozhodli vyvíjet na Anglii okázalý nátlak. Využili k tomu právě Rusko. Vyslali do Petrohradu delegaci, která měla vyjednat rusko-japonskou smlouvu. Bylo to sice riskantní, ale v Londýně se to setkalo s patřičným účinkem.

V britské metropoli si proto pospíšili, a sblížení Velké Británie a Japonska tak bylo konečně 30. ledna 1902 korunováno smlouvou o spojenectví, kterou podepsali britský ministr zahraničí lord Lansdowne a japonský velvyslanec v Londýně Tadasu Hajaši. Obě signatářské země si přitom vyhrazovaly „právo“ ovlivňovat vnitřní věci jak v Koreji, tak i v Číně. Současně vyhlášovaly v tomto regionu svoji neutralitu, kdyby kterákoli z obou signatářských zemí snad měla být zatažena do války s třetí stranou, což pochopitelně povzbuzovalo Japonce, neboť za takovou „třetí stranu“ bylo sice nevysloveně, ale zcela logicky považováno Rusko. Zvlášť pružné formulace 1. článku smlouvy poskytovaly nejširší možnosti získat důvody pro zásah do vnitřních záležitostí Číny a Koreje i pro rozpoutání války proti samotnému Rusku. Kdyby se například Rusko postavilo proti jakémukoli vojenskému zásahu Japonska v Koreji, mohla by japonská vláda takový případ snadno zahrnout pod 1. článek smlouvy a prohlásit, že Rusko svým odporem „ohrožuje“ japonské zájmy.

V průběhu uzavření této britsko-japonské smlouvy došlo i na pověstné tajné nóty. Obsahovaly ujednání, že v době míru budou obě smluvní strany „podle možností“ koordinovat akce svého válečného loďstva a že si budou při používání doků i při zásobování válečných plavidel jednoho spojence v přístavech druhého spojence uhlím poskytovat vzájemné výsady. Za pozornost jistě stojí, že v těchto nótách rovněž byla teze, že v daném okamžiku mají Velká Británie a Japonsko na Dálném východě

soustředěny síly převyšující válečné námořnictvo kterékoli třetí mocnosti.

Britské diplomacii se tak podařil, řečeno dnešní sportovní terminologií, docela slušný *hattrick*. Za prvé odvrátila pozornost Ruska od zemí sousedících s Indií, kde byli Rusové velice aktivní. Za druhé odkláněla Japonsko od útočných záměrů na jihu, zejména od Malajska a přilehlých ostrovů, na které měla sama zálsusk. A za třetí postavila proti sobě s konečnou platností dva největší rivaly na Dálném východě. V Londýně si byli velmi dobře vědomi, že případná válka mezi Ruskem a Japonskem jen posílí pozice Velké Británie, a to bez ohledu na to, kdo vyhraje.

Velká Británie se ovšem ve smyslu 3. článku spojenecké smlouvy fakticky zavázala zabránit tomu, aby se proti Japonsku vytvořila koalice, i kdyby podniklo jakoukoliv agresivní akci proti Rusku. Právě v této formulaci spočíval vlastní smysl celého tohoto britsko-japonského spolenectví. Ve své podstatě šlo o významný úspěch japonské diplomacie. Smlouva Tokiu zajišťovala vlastně to nejdůležitější, oč se dlouhá léta snažilo. Mohlo klidně vyvolat válku proti Rusku a přitom mělo jistotu, že žádná z mocností se vojensky za Petrohrad nepostaví, a to kvůli riziku, že by se mohla dostat do konfliktu jak s Japonskem, tak i s jeho spojencem Velkou Británií. Tento smluvní dokument byl schválen parlamentem a jeho text zveřejněn v novinách.

Uzavření anglo-japonského spolku samozřejmě rozladilo carskou vládu. Ruští diplomaté ihned kontaktovali své francouzské partnery, kterým navrhli společně čelit této nové skutečnosti. Paříž se kladně vyslovila ke společnému Prohlášení, v jehož textu, zveřejněném 20. března 1902, mimo jiné stojí:

„Vzhledem k tomu, že obě spojenecké vlády musí počítat s možností nepřátelských akcí jiných mocností nebo s opětovnými nepokoji v Číně, vyhrazují si právo učinit v takových případech opatření nezbytná na ochranu svých zájmů.“

Ale na druhé straně francouzská vláda nesouhlasila s tím, aby Petrohrad vyslal své vojenské kontingenty na Dálný východ. Co z toho vyplývalo? Určitě náznak směrem k Japonsku i k Velké Británii, že by Francie a Rusko mohly na Dálném východě sice zahájit společný postup, ale otevřenou otázkou zůstávalo, zda by v tomto regionu mohlo jít i o vzájemnou vojenskou spolupráci. A to rovněž celou tuto dohodu oslabovalo.

Petrohrad se proto stále více obracel k Berlínu s náznaky, aby se i Německo připojilo k uvedenému Prohlášení z 20. března 1902. Ale Berlín si samozřejmě rozehrával vlastní politiku. Nechtěl se nechat zatlačit do nějakého nejistého dobrodružství na Dálném východě a snažil se zaujímat neutrální postoj. Odmítl se účastnit akcí spojených s francouzsko-ruským vystoupením proti britsko-japonskému spojeneckému bloku, stejně jako se předtím takticky vyhnul účasti na protiruském bloku, který vyvářela Velká Británie s Japonskem.

Avšak berlínské vládě se přece jen „něco“ podařilo. Dokázala totiž přeměnit setkání německého císaře Viléma II. s ruským carem Mikulášem II., které se uskutečnilo 6. srpna 1902 v rámci námořních manévřů ruského loďstva v Revelu (dnešní Tallin), ve víceméně okázalou protibritskou manifestaci. Za zmínku jistě stojí, že když se oba panovníci loučili, tak si německý císař neodpustil rozehrát strunu známé tížádsti jinak omezeného cara. Teatrálním způsobem, v němž si tolik liboval, po vzoru gest pruského krále Fridricha II. Velikého, svého velkého předchůdce, zaslal námořním kódem Mikulášovi pozdrav tohoto znění: „Admirálu Tichého oceánu od admirála Atlantiku.“

Ruská diplomacie se během britsko-japonských jednání ohledně spojenecké smlouvy nikterak nestahovala do ústraní. Naopak, vedla intenzivní dialog s čínskými vyjednávači o podmínkách vyklizení Mandžuska. V této fázi se Rusové rozhodli projevit snahu pro značný kompromis, nebo dokonce pro jistou povolnost. Svědčí o tom zejména konstruktivní doporučení ministra zahraničí hraběte Vladimira N. Lamsdorfa. Šéf ruské diplomacie totiž prosazoval vyklizení Mandžuska z vlastního rozhodnutí. To za první. A za druhé radil stáhnout z návrhu smlouvy ústupky, které ruská strana původně požadovala na Číně. Dovedl se velmi dobře orientovat v celé problematice Dálného východu a z napjatého vztahu mezi Ruskem a Japonskem, který vznikl koncem března 1901, si jasně vydedukoval, že Japonci nespátřují ve válce proti Rusku pouze prostředek své politiky, nýbrž „přímo svůj vytčený cíl“.

Při prosazování svých umírněných požadavků musel hrabě Lamsdorf svádět velké boje i uvnitř kabinetu. Vždyť se to všechno odehrávalo v okamžiku, kdy v carském vedení v podstatě vrcholil proces štěpení na dva tábory. První, takzvaný „umírněný“, představovaný právě ministrem zahraničí Lamsdorfem, obviňoval „proválečný“ v čele s ministrem

války generálem Alexejem N. Kuropatkinem, že svým postupem dostali Rusko do těžkostí. Lamsdorf trval na jediném možném řešení. Ruská vláda se měla zříci nároků na Koreu a vyklidit Mandžusko. Kuropatkin a Witte nakonec souhlasili, ale požadovali vzít pod ochranu mandžuská ekonomická privilegia. To se však setkalo s neochotou Pekingu, který již měl za sebou podporu Londýna, Washingtonu i Tokia. Teprve po té, kdy Witte ustoupil od svého hlavního požadavku, že koncese v Mandžusku mohou mít jen Rusové, došlo ke kompromisnímu závěru.

A tak byla zejména díky Lamsdorfovi dne 8. dubna 1902 konečně mezi Ruskem a Čínou podepsána dohoda o postupu při stahování ruských vojsk z Mandžuska. Petrohrad se zavazoval stáhnout z čínského území svá vojska. Byly k tomu vytyčeny tři časové etapy. Celý odsun měl být dokončen do 18 měsíců, tedy do podzimu 1903, přičemž za bezpečný provoz ruských firem odpovídali Číňané. Ruští diplomaté ovšem prosadili doložku ke smlouvě, že stahování může být zastaveno, pokud by Mandžusko zachvátily nepokoje nebo sem zasáhla nějaká cizí mocnost, což by znemožnilo evakuaci ruských vojsk. Tato doložka údajně stála pokladnu carské vlády 40 000 rublů, které byly ve formě „všimného“ vyplaceny zmocněnci čínské vlády Wan Wen-šaovi a ještě několika dalším lidem z čínské delegace.

Z počátku se zdálo, že vše proběhne podle diplomatů. Alespoň tomu nasvědčoval zdárný průběh odsunu v první etapě. Ale již na podzim 1902 nastaly v rozhodujících člancích petrohradské politiky závažné změny. Strategické iniciativy se totiž plně chopila „válečná strana“, která mezitím přeskupila své řady a velmi posílena o značnou část dvorních kruhů zatlačovala „mírovou stranu“ do kouta. Do jejího čela se prodrál Alexander Bezobrazov. Tento námořní kapitán, přítel velkoknížete Alexandra Michajloviče, carova strýce, byl všeobecně považován za dobrodruha, jenž dokázal dovedně proniknout do panovnickovy přízně. Spolu s velkoknížetem vytvořil shora zmiňovanou Východoasijskou společnost, kolem které se pohybovala významná část dvorních kruhů získaných příslibem 50 % jejích akcií, zatímco druhou polovinu měla vlastnit vláda. Bezobrazovova skupina se stala nejen politickým, nýbrž i ekonomickým konkurentem Witteho křídla, které bylo seskupeno kolem Rusko-čínské banky. Využíla tlak na cara, aby neváhal s průnikem přímo do Koreje. V tomto duchu již měla v plánu začít nejen na mandžuském, ale přímo i na korejském

území budovat vlastní průmyslové podniky. Tyto „hospodářské aktivity“ Bezobrazovců byly sice strážlivě uvažujícími ruskými ekonomy považovány za „pochybné“, ale přesto se k jejich výstavbě investovaly prostředky dokonce i ze státní pokladny.

Bezobrazov se mohl mimo jiné opírat zejména o velkou lesní koncesi v Koreji na řece Ja-lu táhnoucí se v délce 800 kilometrů podél čínsko-korejské hranice i o větší státní podporu než jeho soupeři. S carovým souhlasem mohl rovněž propašovat pod hlavičkou Ruské dřevařské společnosti na Ja-lu asi 20 000 vojáků, které vydával za „lesní hlídače“. Lidé z jeho skupiny se stavěli nejen proti odsunu ruských vojsk z Mandžuska, ale odmítali uznat již uzavřenou dohodu o tom, že Japonci převzmou Koreu. Byli přesvědčeni, že pokud se Tokio za takové situace odváží k nějaké vojenské akci, bude velmi rychle vyřízeno. Brzy se ukázalo, že vlastně skutečným posláním Bezobrazovy skupiny bylo propašovávat do Koreje ruské vojáky přestrojené za dělníky. Ale japonská zpravodajská služba to brzy zjistila. Tokio proto poslalo k jednání do Petrohradu svého významného politika, kterým byl bývalý premiér Itó, avšak jeho žádosti o přijetí na patriční úrovni vyšly naprázdno. Žádný oficiální ruský činitel ho nepřijal.

Několik ministrů sice neslo s nelibostí počínání Bezobrazovy skupiny a poukazovali na politická rizika s tím spojená, ale car dával spíše na rady „našeptávačů“ z tohoto seskupení, kteří ho přesvědčovali, že je všechno naopak, a že je to právě Witte, jenž soustřeďuje ve svých rukách neúměrně velkou moc, a dokonce prý touží stát se prezidentem, až se brzy z Ruska stane republika. Takové „informace“ samozřejmě cara nepotěšily, a zřejmě jim začal věřit, protože se jeho vztah k Wittemu prudce ochladil.

Další vývoj událostí na ruské domácí scéně se odehrával ve znamení značně velkého zostření rozporů mezi politickými seskupeními. Hodně o tom vypovídají zejména výsledky zvláštní porady konané 7. února 1903 v Petrohradě. Za předsednictví hraběte V. N. Lamsdorfa se jí účastnili ministr financí S. J. Witte a ministr války A. N. Kuropatkin, šéf ruských námořních sil admirál S. P. Tyrtova a trojice vyslanců – čínský, japonský a korejský. Na této poradě se řešila otázka, jak zajistit ruské zájmy v Mandžusku. Rusové požadovali záruky, že Čína nepronajme žádné jiné možnosti koncese a území, které jí Rusko vrátí. Kromě toho Kuropatkin po-

žadoval, aby se stahování ruských vojsk přibrzdilo s tím, že k 8. dubnu 1903 bude vyklizena pouze provincie Mukden, zatímco v ostatních budou ponechány menší ruské kontingenty podél železniční trati a podél toku řek Amuru a Sungari. Porada tyto náměty schválila. Ale za dva měsíce již bylo všechno zase jinak. Petrohrad se 5. dubna 1903 dověděl, že ruské podmínky byly shozeny ze stolu.

A již ve stejném měsíci byl Bezobrazov ustanoven do funkce státního tajemníka, přičemž do čela klíčového ministerstva vnitra byl jmenován jeho stoupenec Vjačeslav Plehve. Tento muž se velice obával bouří a stávek, které tehdy propukaly na řadě míst po celé Rusi a zastával názor, že „malá vítězná válka by byla požehnáním, neboť by zastavila příval revoluce“. Současně byla na Dálném východě zřízena zvláštní instituce – úřad místodržitele, který byl obsazen admirálem Evženem Alexejevem. Tento vysoký námořní důstojník patřil nejen k aktivním členům Bezobrazovovy skupiny, ale také byl nelegitimním synem bývalého cara Alexandra II., jenž se stal v roce 1881 obětí atentátu.

A právě tento admirál byl pověřen vedením jednání s Japonci. Ta začala v srpnu 1903. Tokio navrhlo, aby Petrohrad uznal japonský protektorát nad Koreou. Dále japonští vyjednaváči požadovali souhlas s prodloužením jejich železnice na korejském území až do Niou-čuan, tedy do místa spojení s čínskou železnicí, která vede ze Šanghaje do Sinmintinu. A dále trvali na zachování principu „otevřených dveří“ pro obchodní aktivity všech zemí v Mandžusku. Byli ochotni zato Rusům přiznat volnost jednání při ochraně ruských železnic na mandžuském území. Rusové to odmítli. A tak Japonci ještě přitvrdili. Kromě zmíněné kontroly nad Koreou požadovali navíc přístup do jižního Mandžuska. To už samozřejmě hraničilo s provokací, přičemž japonští vyjednaváči dobře věděli, že jejich partneři na druhé straně stolu s tím nikdy nemohou souhlasit.

Nicméně dvojice realisticky uvažujících ruských státníků Lamsdorf a Witte se nevzdávala naděje na urovnání a navrhovala, aby se Japoncům vyšlo vstříc, protože jinak hrozila válka, na kterou – jak oba upozorňovali – Rusko v oblasti Dálného východu nebylo připraveno. Šli tak daleko, že prosazovali celkovou evakuaci Mandžuska. To bylo v letních měsících roku 1903. Ale ukázalo se, že ruský ministr zahraničí již nemá ve vlastní vládě tolik síly, aby v tomto obstál. A v srpnu byl z vlády dokonce donucen odejít i samotný Witte.